

Το Δόγμα της Άγνοιας

Από τον ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΧΑΤΖΗ

Naomi Klein, *Το δόγμα του σοκ. Η άνοδος του καπιταλισμού της καταστροφής*, μετάφραση: Άγγελος Φιλιππάτος, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 2010, σελ. 717

Έγινε μπεστ σέλερ. Αλλά γιατί; Αν επιχειρήσετε να το διαβάσετε σαν ένα καλό μυθιστόρημα συνωμοσίας θα απογοητευτείτε. Πολλά πρόσωπα, κακή δομή, μεγάλα κενά στην υπόθεση. Θα σας συνιστούσα το Χαμένο σύμβολο του Νταν Μπράουν. Αν επιχειρήσετε να το διαβάσετε σαν μια γνήσια αλαφροϊσκωτη θεωρία συνωμοσίας θα βαρεθείτε. Διαβάστε καλύτερα το Ο καιρός γαρ εγγύς του Δημοσθένη Λιακόπουλου. Έχει το πλεονέκτημα ότι βρίσκεται πολύ πιο κοντά στην πραγματικότητα. Αλλά γιατί το βιβλίο της Ναόμι Κλάν πουλάει – κι ίσως χρειάζεται να το διαβάσετε κι εσείς;

«Πήγαιναν οι αμαθείς κοντά του κι έδρεπαν ακόμη μεγαλύτερη αμάθεια».

John Updike,
Το Παζάρι στο Άουλο

I. *A la Recherche du Temps Perdu*

Καθώς περνάνε τα χρόνια συνειδητοποιείς πόσο λίγος είναι ο χρόνος που σου έχει απομείνει να κάνεις όσα θέλεις. Αποδέχεσαι σύντομα την ιδέα ότι δεν θα μπορέσεις να τα προλάβεις όλα. Για έναν άνθρωπο που έχει σαν βασική του απασχόληση τις ιδέες, ένα βασικό ερώτημα είναι το τι θα προλάβεις να διαβάσεις και τι θα προλάβεις να γράψεις. Ας αφήσουμε προς το παρόν το δεύτερο. Κάθομαι λοιπόν στο γραφείο μου και βλέπω τα βιβλία απέναντί μου ξέροντας ότι πολλά από αυτά μάλλον δεν θα διαβαστούν ποτέ. Κάθε τόσο προσπαθώ να φτιάξω λίστες στο μυαλό μου με τα απολύτως απαραίτητα που πρέπει να γίνουν άμεσα:

Πρέπει να τελειώσω επιτέλους το *Μαγικό Βουνό*... Πόσος Ντοστογιέφσκι έχει απομείνει; Πότε θα βρω τον χρόνο να αρχίσω τον Προυστ (και θα μπορέσω να τον ολοκληρώσω); Θα πρέπει να βάλω τον Νταϊνχιντ Φόστερ Γουάλλας και τον Τζόνθαν Φράνζεν σ' αυτή τη λίστα; Έχω να διαβάσω την *Οδύσσεια* από το γυμνάσιο και ο Μαρωνίτης σε λίγο θα ολοκληρώσει και την *Ιλιάδα*...

Το δυσκολότερο όμως είναι να

επιλέξεις ανάμεσά τους. Ποιο είναι το κόστος ευκαιρίας του κάθε βιβλίου; Τι θα θυσιάσεις όταν το διαβάσεις; Τι δεν θα διαβάσεις και τι άλλο δεν θα κάνεις (γιατί στη ζωή δεν υπάρχουν μόνο τα βιβλία); Στο γκρεμό αυτού του σκληρού κόστους ευκαιρίας έχουν πέσει πολλές εναλλακτικές αλλά εγώ τον βλέπω περισσότερο ως τον Καιάδα των βιβλίων: Ο *Οδυσσεύς* του Τζόνς έχει πέσει από τα πρώτα και χωρίς μεγάλες τύψεις. Τι θα κάνω με τον Σαϊξπηρ; Θα μπορέσω να τον διαβάσω κάποτε στο σύνολό του – κι αν απογοητευτώ όπως ο Τολστόι; Χωράει στο πρόγραμμα ο Τσίρκα; Να προτιμήσω τον Πλουτάρχο ή τον Μπαλζάκ;

Δεν συζητώ καν για τα αμέτρητα επιστημονικά βιβλία που θέλω και πρέπει να διαβάσω, τα άπειρα επιστημονικά άρθρα και κείμενα που έχω σώσει στον υπολογιστή μου και κυρίως τον χρόνο που απαιτείται για να σκεφτώ πάνω σ' αυτά. Απελπίσια...

Έτσι, αγαπητή αναγνώστρια και αγαπητέ αναγνώστη, κάθε γραμμή αυτού του κειμένου είναι για μένα πολύ ακριβή, γιατί πρόκειται να αναφερθώ σε ένα από τα χειρότερα βιβλία που έχω διαβάσει τα τελευταία είκοσι χρόνια. Δεν φτάνει που το διάβασα, γράφω τώρα και γ' αυτό.

II. *Much Ado About Nothing*

Το βιβλίο της Ναόμι Κλάν, *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster*

Capitalism (στα ελληνικά: *Το δόγμα του σοκ. Η άνοδος του καπιταλισμού της καταστροφής*) πρωτοδημοσιεύτηκε το 2007. Φυσικά δεν είχα καμία πρόθεση να το διαβάσω. Όταν το έβλεπα σε μεγάλες ποσότητες στις προθήκες μεγάλων βιβλιοπωλείων δεν μου έκανε καμία εντύπωση. Πολλές σαχλαμάρες είχαν πριν από αυτό την ίδια θέση. Η μεγάλη επιτυχία του δεν με εντυπωσίαζε καθόλου. Πολύ χειρότερα βιβλία είχαν και έχουν μεγαλύτερη επιτυχία. Δεν αισθάνθηκα καμία πίεση να το διαβάσω. Κανένας σοβαρός συνάδελφος ή φίλος δεν μου το σύστησε. Δεν το είδα σε καμία βιβλιογραφία, δεν το ανέφερε κανείς σε σοβαρή επιστημονική εργασία. Αλλά τελικά το διάβασα. Πώς την έπαθα έτσι;

Το βιβλίο αυτό, όπως θα δούμε, παρουσιάζει μια θεωρία συνωμοσίας. Δυστυχώς δεν το έγραψε ο Νταν Μπράουν, γι' αυτό είναι κακογραμμένο. Δεν έχει εξωγήινους και νεφελίμ, γι' αυτό είναι βαρετό. Και το χειρότερο: η συγγραφέας τα επενδύει όλα αυτά με γερές δόσεις παρανοϊκού αριστερισμού – γι' αυτό είναι και κουραστικό.

Αλλά όλα αυτά δεν με αποθάρρυναν για έναν και μόνο λόγο. Οι «κακοί» του βιβλίου αυτού μού είναι γνωστοί. Τους περισσότερους τους γνώρισα προσωπικά. Τα βιβλία τους και τις ιδέες τους τις ξέρω απ' έξω και ανακατωτά. Στο δικό τους αρχηγείο, το Death Star του Νεοφιλελευθερισμού, στο Hyde Park στο Νότιο Σικάγο,

έζησα σχεδόν έξι χρόνια. Ήθελα δεν ήθελα θα έπρεπε να το διαβάσω. Ζορίστηκα αλλά το τελείωσα.

Κανονικά θα έπρεπε να τελειώσω εδώ αυτό το κείμενο. Και πολλά έγραψα. Δεν φτάνει που το διάβασα, δεν θα γράψω κιάλας γι' αυτό. Αλλά όπως βλέπετε ακολουθεί αρκετό κείμενο.

Η αλήθεια είναι ότι αντιστάθηκα πολύ και για πολύ καιρό νόμιζα ότι είχα γλιτώσει. Ιδίως όταν διάβασα την 17σελιδη καταλυτική κριτική του βιβλίου από τον Γιόχαν Νόρμπεργκ (Johan Norberg).¹ Ο Νόρμπεργκ ομπαραίλασε το βιβλίο και την Κλάν και το πόσο καλά το κάνει είναι φανερό όταν διαβάσει κανείς αμέσως μετά τη θλιβερή απάντησή της.²

Φυσικά, αυτό το βιβλίο έγινε αμέσως μπεστ σέλερ στην Ελλάδα. Δεν πρέπει να μας κάνει εντύπωση όταν δούμε τα υπόλοιπα μπεστ σέλερ. Το *Δόγμα του σοκ* βρήκε τη θέση του δίπλα στο βιβλίο του Μαρκ Ροσέ (Marc Roche) για την Goldman Sachs (ελληνική έκδοση: Marc Roche, Η Τράπεζα. Πώς η Goldman Sachs κυβερνά τον κόσμο, μετάφραση: Αριστέα Κομνηνέλλη, Μεταίχμο, Αθήνα 2011). Ο Ροσέ, πριν ασχοληθεί με την Goldman Sachs, είχε εξαντλήσει θέματα όπως η ζωή της Ελισάβετ, το τρίο του Κάρολου (Κάρολος, Νταϊάνα, Καμίλλα) και άλλα σχετικού ενδιαφέροντος. Ήταν λογικό λοιπόν να τοποθετηθεί δίπλα του η Κλάν.

«Μα δεν πρέπει να γραφτεί κάτι

στα ελληνικά γι' αυτήν την ανοησία; Γράψε κάτι! Εσύ έχεις υποχρέωση να γράψεις!» με πίεζαν οι φίλοι. Ήμουν έτοιμος να το κάνω όταν έμαθα με ανακούφιση ότι έγραφε σχετικά ο φίλος Διονύσης Γουσέτης. Το άρθρο του ήταν εξαιρετικό³ και επιπλέον με απαλλάξε από την υποχρέωση. Δεν νομίζω να υπάρχει σοβαρός άνθρωπος που να διάβασε το κείμενο του Γουσέτη και να έχει πλέον καμία αμφιβολία. Οι υπόλοιποι δεν με ενδιαφέρουν.

Έτσι λοιπόν αγαπητέ αναγνώστη εδώ δεν θα βρεις ένα κείμενο που παρουσιάζει τις απόψεις της κυρίας Κλάιν. Θα σου συνιστούσα να αγοράσεις το ίδιο το βιβλίο. Μπορεί σαν δημοσιογραφική δουλειά να είναι μια μπαρούφα, αλλά είναι πολύ καλό σαν τεστ νοημοσύνης. Πόσο μπορεί να σε κοροϊδέψει ένας τοαρ-λατάνος;

Στο κείμενο που ακολουθεί λοιπόν δεν θα ασχοληθώ με το βιβλίο (παρά μόνο για να δώσω μια ιδέα στον αναγνώστη που πιθανόν δεν έχει ακούσει τίποτα γι' αυτό). Ο στόχος μου στο κείμενο που υπολείπεται είναι διττός. Να δώσω μερικές βασικές πληροφορίες για την περίφημη Σχολή του Σικάγου, διαλύοντας κάποιους μύθους, αλλά και για να δώσω μια εξήγηση για τη μεγάλη επιτυχία του βιβλίου της Κλάιν. Το δεύτερο δεν το προγραμματίζα, αλλά την απάντησή μου την έδωσε αναπάντεχα ο Ουμπέρτο Έκο.

III. A Confederacy of Dunces

Αν επιχειρήσετε να διαβάσετε το βιβλίο της Ναόμι Κλάιν σαν ένα καλό μυθιστόρημα συνωμοσίας θα απογοητευτείτε. Πολλά πρόσωπα, κακή δομή, μεγάλα κενά στην υπόθεση. Θα σας συνιστούσα το *Χαμένο σύμβολο* του Νταν Μπράουν.

Αν επιχειρήσετε να διαβάσετε το βιβλίο της Ναόμι Κλάιν σαν μια γνήσια αλαφροϊσκιωτή θεωρία συνωμοσίας θα βαρεθείτε. Διαβάστε καλύτερα το *Ο καιρός για εγγύς* του Δημοσθένη Διακόπουλου. Έχει το πλεονέκτημα ότι βρίσκεται πολύ πιο κοντά στην πραγματικότητα.

Αν όμως επιχειρήσετε να διαβάσετε το βιβλίο της Ναόμι Κλάιν σαν ένα δημοσιογραφικό ερευνητικό ρεπορτάζ θα πλήξετε. Ξέρω πολλούς Έλληνες δημοσιογράφους που θα το έγραφαν πολύ καλύτερα. Επιπλέον έχει το μειονέκτημα ότι η συνωμοσία που αποκαλύπτει η Κλάιν δεν στρέφεται κατά του Ελληνισμού.

Η Ναόμι Κλάιν. Καταγγέλλει την παγκοσμιοποίηση και τις μεγάλες εταιρείες που δραστηριοποιούνται σε ολόκληρο τον κόσμο, αλλά και το δικό της προϊόν ήδη αποτελεί brand name που διαδίδεται όπως όλα τα αγαπημένα προϊόντα της παγκοσμιοποίησης. Ποιο είναι το περιεχόμενό του; Οι θεωρίες συνωμοσίας.

Ας τα πάρουμε από την αρχή: Ποια είναι η υπόθεση του πονήματος της κυρίας Κλάιν;

Ο καπιταλισμός έχει αποτύχει αλλά οι αδηφάγες πολυεθνικές εταιρείες τον κρατούν στη ζωή με ένα διαβολικό κόλπο: εκμεταλλεύονται το σοκ που προκαλούν διάφορες φυσικές ή άλλοι είδους καταστροφές (πόλεμοι, τρομοκρατικά χτυπήματα, οικονομικές κρίσεις) για να πιάσουν τον κόσμο τρομοκρατημένο και απροετοίμαστο και να του επιβάλλουν τη θέλησή τους. Τα συμφέροντα των πολυεθνικών βέβαια έχουν μασκαρευτεί σε μια επισημοκοφανή οικονομική θεωρία που αναπτύχθηκε στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου. Μάλιστα το δόγμα του σοκ είναι ιδέα ενός γνωστού καθηγητή του, του νομπελίστα Μίλτον Φρίντμαν (Milton Friedman). Ο Φρίντμαν είχε την εξής ιδέα (ή μάλλον την έκλεψε από τη CIA). Όπως βασανίζουμε έναν άνθρωπο για να του σπάσουμε το ηθικό, να τον σοκάρουμε και να τον κάνουμε υποχείριό μας, έτσι θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε και τις κοινωνίες. Να τις σοκάρουμε για να τις υποχρεώσουμε μετά να δεχτούν ασμένως τα διαβολικά σχέδια των πολυεθνικών και της Σχολής του Σικάγου.

Αν νομίζετε ότι η παραπάνω περιγραφή είναι παρωδία διαβάστε το βιβλίο. Το μόνο που δεν διάβασα εκεί μέσα είναι ότι η Σχολή του Σι-

κάγου σχεδιάζει να εκτρέψει έναν κομήτη από την πορεία του ώστε αυτός να συγκρουστεί με τη Γη και έτσι μετά το πρωτοφανές σοκ να κυριαρχήσουν παγκόσμια πλέον οι πολυεθνικές. Ότι άλλο τρελό φανταστείτε όμως θα το βρείτε εκεί.

Θα διαβάσετε στον Νόρμπεργκ και αλλού μία καλή αποδόμηση των «επιχειρημάτων» και των «στοιχείων» της Ναόμι Κλάιν. Αλλά δεν θα αντισταθώ στον πειρασμό να σας δείξω πόσο εύκολο είναι να γκρεμίσεις όλο το οικοδόμημά της υποδεικνύοντας τη βασική τεχνική της: Εξιστορεί παράλληλα διαφορετικές ιστορίες, με πρόσωπα άσχετα με ταξί τους, συνδέει πολιτικούς και επιστήμονες χωρίς να υπάρχει φαινομενικά καμία σχέση μέχρι να επιλέξει δύο δηλώσεις που χρησιμοποιούν μερικές κοινές λέξεις: «Βρήκαμε τον σύνδεσμο! Όλα ήταν μέρος ενός σχεδίου!»

Ευτυχώς που η Ναόμι Κλάιν δεν ασχολείται με την Ελλάδα. Ειδάλλως αν μάθαινε ότι γεννήθηκα τον Απρίλιο του 1967, σπούδασα στο Σικάγο και έχω πολλούς φίλους Γιόργους θα ανακάλυπτε σίγουρα κάποια σκοτεινή διαπλοκή. Πού το ξέρετε; Μπορεί και να υπάρχει... Άλλωστε ο Φρίντμαν είχε επισκεφτεί στις αρχές της δεκαετίας του 1960 την Ελλάδα. Ποιος τον προσκάλεσε; Ο Ανδρέας Παπανδρέου!⁴ Ο Ανδρέας δεν είναι ο βασικός

υπεύθυνος για τον εξωτερικό δανεισμό μετά το 1981; Ο γιος του δεν εκτελεί τώρα τις συνταγές του Σικάγου; Δεν έβαλε τον Βενιζέλο υπουργό Οικονομικών; Ο Βενιζέλος δεν ήταν καθηγητής μου στη Νομική του Α.Π.Θ.; Τυχαίο; Δεν νομίζω!

IV. Il Cimitero di Praga

Μα πώς έχει τόσο μεγάλη επιτυχία αυτό το βιβλίο; Μπορείτε να δώσετε μόνοι σας εξήγηση αν κάνετε μια απλή έρευνα στο Google. Θα δείτε ότι τα βιβλία και τα κείμενα της Ναόμι Κλάιν είναι ιδιαίτερα δημοφιλή στα ακροδεξιά και στα ακροαριστερά μπλογκ. Όσο πιο παρωδικό, συνωμοσιολογικό και περιθωριακό είναι ένα μπλογκ τόσο πιθανότερο είναι ότι θα ανακαλύψετε εκδηλώσεις λατρείας στην Ναόμι Κλάιν.

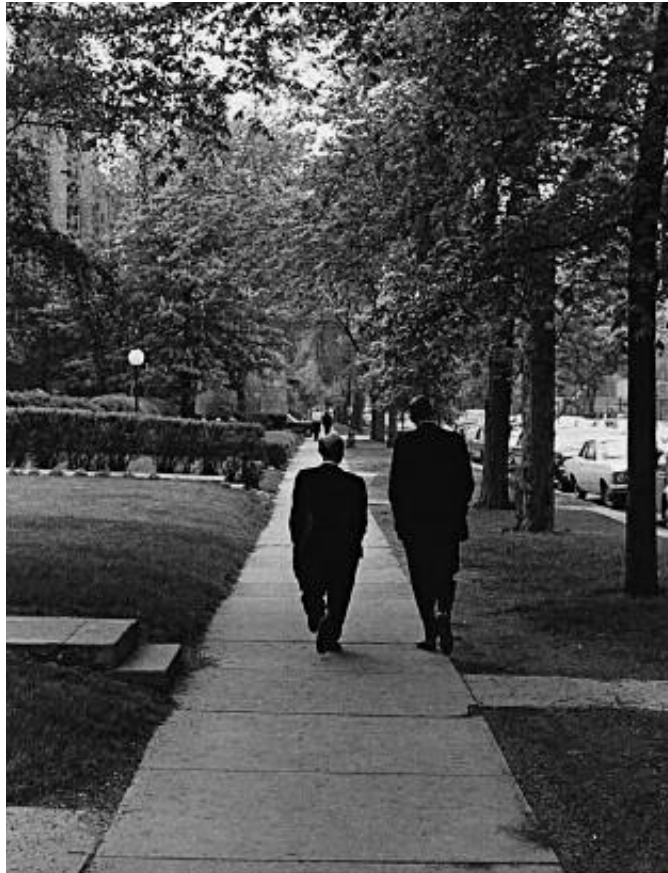
Τους πραγματικούς λόγους της επιτυχίας του βιβλίου αυτού μου τους έδωσε πρόσφατα, χωρίς να το περιμένω, ο Ουμπέρτο Έκο. Στο τελευταίο του μυθιστόρημα, *Το κοιμητήριο της Πράγας*,⁵ περιγράφει με βιτριολικό χιούμορ τη διαδικασία κατασκευής μιας θεωρίας συνωμοσίας. Ο ήρωας του, ο μικρο-απατεώνας Σιμονίνι, είναι κατ' αρχήν χαφίης που προσαρμύζεται σε όλα τα καθεστώτα και τις καταστάσεις. Είναι επίσης επαγ-

γεωμετρίας πλαστογράφος και τις ελεύθερες ώρες του κατασκευάζει θεωρίες συνωμοσίας για να τις πουλήσει σε κάθε ενδιαφερόμενο. Όμως οι θεωρίες του δεν έχουν και ιδιαίτερη επιτυχία γιατί αποτελούν κακή αντιγραφή θεωριών άλλων, έχει πολλούς ανταγωνιστές και, κυρίως, δεν βρίσκει κορόιδα για να τις πουλήσει. Επιπλέον, προσπαθεί να πουλήσει την ίδια θεωρία συνωμοσίας αλλάζοντας κάθε φορά τους συνωμότες: πρώτα οι ιησουίτες, μετά οι μασόνοι, στο τέλος οι Εβραίοι. Με τους Εβραίους πάνει επιτέλους φλέβα. Υπάρχουν πολλοί που θα αγόραζαν ευχαρίστως μια τέτοια συνωμοσία για να τη χρησιμοποιήσουν για τους δικούς τους σκοπούς. Η επιτυχία του οφείλεται και σε κάτι άλλο: ο Σιμονίνι είναι και ο ίδιος φανατικός αντισημίτης και βρίσκει στους Ρώσους τους καλύτερους πελάτες. Τα *Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών* είναι γεγονός.

Όταν υπάρχουν ακόμα και σήμερα άνθρωποι που θεωρούν γνήσιο αυτό το άθλιο κατασκευάσμα, δεν πρέπει να μας εντυπωσιάζει η μεγάλη επιτυχία το *Δόγμα του σοκ* στην Ελλάδα. Η προεπαναστατική Ρωσία με τη σύγχρονη Ελλάδα μοιράζονται αρκετά: τον αντιδυτικισμό, τον αντισημιτισμό, τον ακραίο συντηρητισμό, το νατιβισμό, την εχθρότητα στην «εμπορική κοινωνία» (*commercial society*), την απουσία της κοινωνίας πολιτών (η λέξη *civil society* δεν μεταφράζεται στα ελληνικά) και, κυρίως, την απόρριψη του Διαφορισμού.

Εάν όλα αυτά σας φαίνονται υπερβολικά, διαβάστε τις τραγικές αναλύσεις ελλήνων δημοσιογράφων, δημοσιολογούντων, «πνευματικών ανθρώπων», ακόμα και ακαδημαϊκών που χρησιμοποιούν τη θεωρία του Σοκ για να ερμηνεύσουν την ελληνική κρίση. Ακόμα και η Ναόμι Κλάιν θα αηδίαζε με τέτοια χυδαία κατάχρηση.

Μα είναι δυνατόν, όλοι αυτοί, να είναι τόσο αφελείς; Είναι δυνατόν να είναι τόσο αδαείς; Είναι δυνατόν να είναι τόσο ανεύθινοι; Υπάρχουν δύο εξηγήσεις και δεν ξέρω ποια είναι η χειρότερη. Αρκετοί δεν έχουν διαβάσει βέβαια το βιβλίο. Έχουν κατασκευάσει έτσι τη δική τους θεωρία, το δικό τους δόγμα του σοκ, και το χρησιμοποιούν όταν έχουν ένδεια επιχειρημάτων – δηλαδή σχεδόν πάντα. Οι υπόλοιποι το έχουν διαβάσει αλλά ήταν έτοιμοι να πιστούν πριν ανοίξουν την πρώτη σελίδα. Βλέπετε, ζουν σε έναν κόσμο τον

Ο Μίλτον Φρίντμαν και ο Τζωρτζ Στίγκλερ, στην πραγματικότητα οι πνευματικοί ηγέτες της Σχολής του Σικάγου, στη μεσημεριανή τους βόλτα σε δρόμο έξω απ' το Πανεπιστήμιο. Περίπου 1965-1970.

οποίο δεν μπορούν να εξηγήσουν διότι τα θεωρητικά εργαλεία τους έχουν σκουριάσει ή δεν υπήρξαν ποτέ. Η Κλάιν τους προσφέρει μασημένη τροφή και αυτό τους αρκεί – δεν θα κοιτάμε τώρα λεπτομέρειες.

Από τη μία, λοιπόν, έχουμε το φαινόμενο της «γνωστικής ασυμφωνίας» (*cognitive dissonance*), δηλαδή την τάση να σφραγίζουμε τα μάτια μας και τα αυτιά μας για να μην ακούσουμε κάτι που θα διαψεύσει όσα μάθαμε να πιστεύουμε. Από την άλλη, έχουμε την κυριαρχία στην Ελλάδα του φαινομένου που ο Διονύσης Αναπολιτάνος ονομάζει «εφημεριδομαρξισμό»: το άθλιο συνονθύλευμα αριστεριστικής ιδεοληψίας, κακοχωνεμένου μαρξισμού, ανταμερικανισμού, πατερναλισμού, εχθρότητας προς την ελεύθερη αγορά, την ατομική ελευθερία και ευθύνη με μπόλικες δόσεις παράνοιας και συνωμοσιολαγνείας. Όλα αυτά μέσα σε ένα φαικοκόκκινο περιβάλλον που ενοοεί κάθε ανοησία ή, απλά, τετριμμένη απλοϊκότητα.

Η Ναόμι Κλάιν πόνταρε σ' αυτό στο οποίο βασίστηκε και ο Σιμο-

νίνι. Όχι μόνο στην άγνοια και την ευπιστία των αμόρφωτων μαζών, αλλά και στην ιδεοληψία των ταγών που, στην περίπτωση του Σιμονίνι τουλάχιστον, γνωρίζουν ότι αυτά που αγοράζουν είναι παραμύθια – δεν κρύβονται πίσω από το δάκτυλό τους.

Η δημοτικότητα της Κλάιν στους κύκλους της άκρας Δεξιάς δεν με εντυπωσιάζει ούτε με εκπλήσσει. Αλλά η Αριστερά; Πώς κατάντησε έτσι; Πότε εγκατέλειψε τον Μαρξ, τον Γκράμισι και τον Χάμπερμας και έπεσε στα δίχτυα της Κλάιν και του Μάικλ Μουρ; Δόξα τω Θεώ, υπάρχουν άφθονοι σοβαροί αριστεροί οικονομολόγοι, πολιτικοί επιστήμονες και δημοσιογράφοι για να αποσυνδέσουν τη σοβαρή αριστερή διάνοηση από την παρανοϊκή συνωμοσιολογική εκδοχή της. Στην Ελλάδα δεν έχω διαβάσει ακόμα κάτι σχετικό (γιατί άραγε;), αλλά στην Ευρώπη και στην Αμερική η σοβαρή Αριστερά (και ιδιαίτερα οι σοβαροί μαρξιστές διανοούμενοι) έχουν απορρίψει έγκαιρα και την Κλάιν και το Δόγμα της.

V. *Freakonomics*

Οφείλω κάτι στον αναγνώστη. Λίγα λόγια για την Σχολή του Σικάγου για την οποία ακούς τόσο συχνά ανοησίες από δημοσιογράφους-κλόουν, «ακαδημαϊκούς»-κομπογιαννίτες και πολιτικούς της συμφοράς, που όμως όλους τους συνδέει η κτηνώδης άγνοια.

Έφτασα στο Σικάγο τον Οκτώβριο του 1993, ακραίος φιλελεύθερος, οπαδός της Αυστριακής Σχολής, ακραίος *libertarian* που δεν δέχονταν κανένα ρόλο για το κράτος. Στο Σικάγο έμαθα πώς λειτουργεί η αγορά, πώς δημιουργεί πλούτο και οδηγεί σε ελευθερία και ευημερία. Αλλά έμαθα επίσης το πόσο χρήσιμο μπορεί να είναι ένα καλά οργανωμένο, αποτελεσματικό και περιορισμένο από το σύνταγμα κράτος. Έμαθα ότι το κράτος μπορεί να ρυθμίσει μία αγορά με ενδογενείς αποτυχίες (*market failures*) και να την καταστήσει αποτελεσματικότερη. Έμαθα ότι η μακρόχρονη οικονομική ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο στο πλαίσιο ενός Κράτους Δικαίου με θεσμούς που την ευνοούν και με σεβασμό στη μοναδικότητα του ατόμου. Έμαθα ότι το Δίκαιο αποτελεί όχι περιορισμό για την αγορά αλλά εργαλείο που θα της επιτρέψει να λειτουργήσει καλύτερα. Έμαθα ότι η αγορά δεν λειτουργεί σε κενό αέρος, χρειάζεται εκτός από τους τυπικούς θεσμούς κυρίως τους άτυπους αποτελεσματικούς κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς (*social norms*), εμπιστοσύνη (*trust*), αμοιβαίοτητα (*reciprocity*), φήμη (*reputation*) και, κυρίως, ελευθερία και πληροφόρηση.⁶

Η Ναόμι Κλάιν δεν έχει προφανώς ιδέα για τη Σχολή του Σικάγου. Δεν το κρύβει άλλωστε. Παρουσιάζει μια καρικατούρα που την εξυπηρετεί στους σκοπούς της και νομίζει ότι αυτό αρκεί. Αν είχε την ελάχιστη φιλοδοξία να γράψει κάτι σοβαρό θα είχε οποιοδήποτε μελετήσει σε βάθος τα επιστημονικά κείμενα της σχολής που προκάλεσε την επανάσταση στις κοινωνικές επιστήμες. Θα είχε για παράδειγμα διαβάσει το περίφημο μεθοδολογικό κείμενο του Φρίντμαν⁷ ή τα βασικά κείμενα της σχολής. Μα τι λέω! Η Κλάιν αποφεύγει τα ακαδημαϊκά κείμενα όπως ο διάβολος το λιβάνι. Δείτε προσεκτικά τις σημειώσεις στο τέλος του βιβλίου. Αποτελούνται όλες σχεδόν από δημοσιογραφικά κείμενα που είναι σχετικά δύσκολο να ανεύρεις. Αλλά αν το κατορθώ-

σεις διαπιστώνεις τις απίθανες διαστρεβλώσεις της Κλάιν, την επιλογή φράσεων και λέξεων που την εξυπηρετούν και την αποσιώπηση όσων δεν τη βολεύουν, την καταστρατήγηση κάθε αρχής σοβαρής έρευνας.

Εάν λοιπόν η Ναόμι Κλάιν είχε κάνει μια στοιχειωδώς σοβαρή έρευνα θα ανακάλυπτε ότι οι μαθητές του Φρίντμαν στο Σικάγο, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, εξέδιδαν το δικό τους περιοδικό, το *New Individualist Review*. Το 1981, το Liberty Fund αναδημοσίευσε όλα τα τεύχη σε μία εξαιρετική δεμένη έκδοση. Εκεί λοιπόν θα μπορούσε να δει την επιρροή της σκέψης του Φρίντμαν στους μαθητές του, τη σύγκρουση με τους συντηρητικούς, τη γέννηση του σύγχρονου αμερικανικού πραγματικού φιλελευθερισμού, την αντίθεση στον ιμπεριαλισμό, τη στρατιωτική θητεία,⁸ τον ρατσισμό, το απαρχαίνι της Νότιας Αφρικής, την ποινικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών και, κυρίως, την απέχθεια σε κάθε είδος ανταρχεισμού και ολοκληρωτισμού.

Θα μπορούσε η Ναόμι Κλάιν να διαβάσει τα θεμελιώδη κείμενα πολιτικής οικονομίας για τη Σχολή του Σικάγου που συγκέντρωσε ο Τζωρτζ Στίγκλερ (George Stigler) το 1988.⁹ Μα τι λέω... Ο Στίγκλερ, ο πραγματικός ηγέτης της Σχολής του Σικάγου, δεν αναφέρεται και στο βιβλίο!

Θα μπορούσε έστω να διαβάσει μία από τις πρώτες και σημαντικότερες κριτικές προσεγγίσεις της Σχολής από αριστερούς, ετερόδοξους οικονομολόγους, που συγκέντρωσε ο σημαντικός και πρόσφατα εκλιπών Γουόρρεν Τζ. Σάμιουελς (Warren J. Samuels).¹⁰ Φυσικά όλοι αυτοί είναι άγνωστοι για τη Ναόμι Κλάιν.

Θα μπορούσε να διαβάσει τουλάχιστον τη δουλειά των νεότερων μελών της Σχολής: του Στήβεν Λέβιτ (Steven Levitt), του Κας Σάνσταϊν (Cass Sunstein), του Ρίτσορντ Θέιλερ (Richard Thaler), του Ραγκουράμ Ραγιάν (Raghuram Rajan) και του Λουίτζι Ζινγκάλες (Luigi Zingales),¹¹ μεταξύ άλλων, για να διαπιστώσει το πόσο πλουραλιστική είναι αυτή η Σχολή. Αλλά τι ψάχνεις τώρα...

Αν λοιπόν, αγαπητή αναγνώστρια και αγαπητέ αναγνώστη, θέλεις να μάθεις κάτι για τη Σχολή του Σικάγου σίγουρα δεν θα το βρεις στο πόνημα της κυρίας Κλάιν. Αν δεν θέλεις να διαβάσεις ένα φιλικό προς το Σικάγο κείμενο¹² αλλά μια συλ-

1965. Διαδήλωση φοιτητών του Πανεπιστημίου του Σικάγου κατά του πολέμου στο Βιετνάμ.

λογή κειμένων κριτική προς τη Σχολή είσαι πολύ τυχερός διότι μόλις κυκλοφόρησε ένα εξαιρετικό συλλογικό έργο¹³ στο οποίο οι περισσότεροι συγγραφείς είναι αριστεροί, δεν ανήκουν στην Σχολή του Σικάγου αλλά είναι σοβαροί επιστήμονες. Το βιβλίο κυκλοφόρησε το 2010. Μάντεψε: στις 350 σελίδες δεν υπάρχει ούτε μία αναφορά στο *Shock Doctrine*.

VI. The Big Sleep

Αγαπητή αναγνώστρια, αγαπητέ αναγνώστη, το βιβλίο της Ναόμι Κλάιν κυκλοφορεί στα ελληνικά. Δεν ξέρω αν είναι καλή η ελληνική μετάφραση (δεν το διάβασα και στα ελληνικά – έλεος!) αλλά εγώ σου συστήνω να το διαβάσεις. Στην καλύτερη περίπτωση θα καταλάβεις από τις πρώτες σελίδες πόσο σε κοροϊδεύει η συγγραφέας. Στη χειρότερη περίπτωση δεν θα το καταλάβεις. Θα βρεις όμως εκεί μια αναπαντική θεωρία συνωμοσίας που μπορεί να σε κρατήσει ξεκούραστη/-ο για το υπόλοιπο του βίω σου. Μην ανησυχείς, δεν θα χρειαστεί να ξανασκεφτείς. Θα σου τα έχει απαντήσει όλα. ■

¹ Johan Norberg, "The Rise of Disaster Polemics". Cato Briefing Paper n. 102

(May 14, 2008). Washington, DC: Cato Institute.

² <http://www.naomiklein.org/articles/2008/09/response-attacks>

³ Διονύσης Γουσέτης, «Ο αντιιμπεριαλισμός της συμφοράς», *Athens Review of Books*, τ. 2, αρ. 18 (Μάιος 2011), σσ. 27-31.

⁴ Milton & Rose D. Friedman, *Two Lucky People: Memoirs*. Chicago: University of Chicago Press (1998), σσ. 236-237, 302.

⁵ Ουμπέρτο Έκο, *Το Κοιμητήριο της Πράγας*, μτφ. Έφη Καλλιφατίδη. Αθήνα: Ψυχογιός (2011 / Μιλάνο 2010).

⁶ "The possibility of coordination through voluntary cooperation rests on the elementary - yet frequently denied - proposition that both parties to an economic transaction benefit from it, provided the transaction is bilaterally voluntary and informed." Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press (1962), σ. 13.

⁷ Milton Friedman, "The Methodology of Positive Economics" in *Essays in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press (1953), σσ. 3-43. Βλ. επίσης Uskali Mäki, ed. *The Methodology of Positive Economics: Reflections on the Milton Friedman Legacy*. New York:

Cambridge University Press (2009).

⁸ Δες π.χ. το κείμενο του ίδιου του Milton Friedman, "Why Not a Voluntary Army?" *New Individualist Review* vol.4, n. 4 (Spring 1967), σσ. 3-9.

⁹ George J. Stigler, ed., *Chicago Studies in Political Economy*. Chicago: University of Chicago Press (1988). Στο βιβλίο δεν υπάρχει κανένα κείμενο του Friedman αλλά μόνο μια σύντομη αναφορά σε ένα βιβλίο του (σε υποσημείωση).

¹⁰ Warren J. Samuels, ed., *The Chicago School of Political Economy*. New Brunswick, NJ: Transactions Publishers (1993). Για τον Milton Friedman δες (από παρόμοια σκοπιά) τη μονογραφία των Abraham Hirsch και Neil de Marchi, *Milton Friedman: Economics in Theory and Practice* (1990).

¹¹ Δες ιδίως το απόλυτα σχετικό με το θέμα της Klein best seller των Raghuram G. Rajan και Luigi Zingales, *Saving Capitalism from the Capitalists*. New York: Crown Business (2003).

¹² Όπως το πρόσφατο βιβλίο του Johan Van Overtveldt, *The Chicago School: How the University of Chicago Assembled the Thinkers Who Revolutionized Economics and Business*. Chicago: Agate (2007).

¹³ Ross B. Emmett, *The Elgar Companion to the Chicago School of Economics*. Cheltenham, UK: Edward Elgar (2010).